

Н. В. Ткаченко

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ДІАГНОСТИКА СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ЯВИЩА ПЕДАГОГІЧНОЇ ЗАНЕДБАНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті проаналізовані методи та прийоми психодіагностичного етапу роботи та структуру системного підходу щодо подолання проблеми педагогічної занедбаності; розглянуто психологічні чинники, що сприяють виникненню явища педагогічної занедбаності як результату неуспішності в навчальному процесі.

Ключові слова: педагогічна занедбаність, неуспішність, соціопатія, фактори, агресія, занепокоєння, тривога, емоційна напруга, дискомфорт та ворожість стосовно дорослого, саморегуляція, опозиційність, негативізм, нонконформізм, абсолютний конформізм, дезадаптація, самооцінка, псевдокомпенсуючі механізми.

Як відомо, фізичне та психологічне здоров'я людини формується в дитячому віці: на основі генетичних факторів, способу життя та економічних і екологічних умов. Практично весь час дитина перебуває під безпосереднім впливом батьків, вихователів або вчителя в школі, які повинні не лише виховувати і вчити дітей, а й дбати про їхнє як фізичне, так і психічне благополуччя [4, 8–12].

Майбутнім педагогам та психологам необхідні знання та вміння, які допомагатимуть їм визначити фізичний та психічний стан учнів, причини підвищеної стомлюваності, тривожності, невпевненості, завищеної та заниженої самооцінки. Це сприятиме більш повному і глибокому аналізу, комплексу причин, які призводять: до девіації в поведінці; до порушень в емоційно-вольовій сфері; до неуспішності в навчанні [1, 61–63]. І саме всі вище перераховані чинники й призводять, як результат, до педагогічної занедбаності.

Працюючи з молодшими школярами, ми визначили комплекс методик, що дали нам можливість проаналізувати етапи розвитку, формування та становлення їх особистості. Після проведення дослідження ми отримали дані, за якими можна зробити такі висновки:

За методикою Р. Б. Кеттела 12 PF (дитячий варіант):

– рівень розвитку учнів початкових класів з кожним роком стає вищим. На цей факт нам вказують показники **фактора В** (рівень інтелекту), який в 2-х класах зайняв низьку позицію, в 3-х класах — середню, а в 4-х класах — високу;

– **фактор F** «сургенсія — десургенсія» з кожним новим роком підвищується, що говорить про те, що чим старшими стають діти, тим вище їх рівень тривожності;

– **фактор А** показує, що підвищується показник «шизотимії», а це значить, що учні молодшого шкільного віку з кожним новим роком стають більш відчуженими, тобто формальними в контактах, намагаються бути одинаками. З цього випливає, що учні початкових класів є конфліктними та не здатними йти на компроміси;

– **фактор О**, що вказує на «гіпотимію — гіпертимію», а в нашому випадку зростає рівень «гіпертимії», що вказує на самовпевненість учнів, яка також з кожним роком стає вищою;

– **фактор Q4**, який показує на високий показник «нефрустрованості», говорить про розслабленість учнів молодшого шкільного віку. Тобто в них яскраво виражена відсутність збуджень та бажань. Такі діти задоволені різним станом справ і не намагаються досягти нових вершин. Вони не прагнуть до змін.

Отже, ці яскраво виражені показники говорять нам про психологічний дисбаланс особистості молодшого школяра, про негармонійний розвиток учнів початкових класів та про неуспішність їх в навчанні. А значить, є вірогідність виникнення явища педагогічної занедбаності.

Поділивши наших досліджуваних за гендерними особливостями, ми з'ясували, що у хлопчиків:

– **найяскравіше виражені фактори А, І, В, О.**

Фактор А, який відповідає за «афектотимію — шизотимію», показав нам, що в хлопчиків найяскравіше виражений показник «шизотимія», а це значить, що хлопчики є відчуженими, не схильними до афектів і бурхливих живих емоційних проявів. Вони полюбляють усамітнення, а в конфліктах не здатні йти на компроміси.

Фактор В, що відповідає за «високий — низький» рівні інтелекту, говорить нам про те, що в хлопчиків виражений показник «низького інтелекту» (5,4). Хоча за графіком ми можемо спостерігати, як показники наближаються до «високого рівня» інтелекту (5,6). Тож ми можемо говорити про можливість здібностей хлопців до широких інтелектуальних інтересів, а саме до загальних мислинневих здібностей. Також можна твердити, що хлопці є наполегливі, здатні швидко навчатися та мислити.

Фактор І, що відповідає за показники «премсія — харрія» (м'якосердечність — суворість), а в нашому випадку в хлопців виражений показник «Харрія» (суворість, жорсткість) вказує на той факт, що вони є мужніми, стійкими, практичними в справах і реалістичні в оцінках. Також хлопці спираються на здоровий глузд і логіку. В житті більше довіряють розуму, ніж почуттям та інтуїції. Психологічні травми переживають за рахунок раціоналізації. Вони здатні дотримуватися особистої точки зору і брати на себе відповідальність.

Фактор О, що вказує на показники «гіпотимія — гіпертимія» (схильність до відчуття провини — самовпевненість), виражений показник «гіпертимія», що говорить про самовпевненість хлопців. Також цей показник говорить про те, що хлопчикам характерно легко переживати життєві невдачі, вірити в себе, вони не схильні до страхів, самозвинувачень і розкаянь;

– **найменше виражені фактори D, F.** Це говорить нам про те, що в учнів найменше виражені показники «збудливість — флегматичність» та «сургенсія (безпечність) — десургенсія (занепокоєність)».

Фактор D, що говорить нам про мале вираження показника «флегматичності», вказує нам на той факт, що хлопці є мало врівноваженими і малостриманими. А це значить, що вони схильні до збудливості, здатні проявляти підвищену імпульсивність або зверхактивність на слабкі провокуючі стимули. Для таких людей характерні тривожність, відволікання і недостатня концентрація уваги.

Фактор F, що показує нам те, що в хлопців мало виражений показник «десургенсії (занепокоєність)», тобто такі люди мало відповідальні і недостатньо серйозні в своєму підході до життя.

У дівчаток:

– **найяскравіше виражені фактори B, E, Q4.**

Фактор B, що вказує на рівень інтелекту, показує нам, що дівчатка мають низький рівень інтелекту. Тобто в них сформовані низькі мислинневі здібності. Вони повільно навчаються та повільно мислять.

Фактор E вказує на показник «домінантність-конформність», а в нашому випадку у дівчаток яскраво виражений показник «конформності», то можна твердити, що дівчатка молодшого шкільного віку є покірними і залежними, а як правило такі діти спираються на точку зору оточуючих, не можуть відстояти свою. Вони йдуть за більш доміантними особистостями. Легко піддаються авторитетам. Для дівчаток характерні пасивність, підкорення своїм обов'язкам, відсутність віри в себе і свої можливості. Вони мають схильність брати провину на себе.

Таким чином, виходячи з даних, які ми оримали за фактором **E**, можна зробити висновок, що низька доміантність у процесі навчання учнів молодшого шкільного віку з такими психологічними особливостями пов'язана з легкою педагогічною діяльністю з боку вчителів. Тобто вчителям початкових класів краще працювати з дітьми, які залежні від авторитетів, не можуть відстояти свою точку зору та ін.

Фактор Q4, що вказує на «фрустрованість — нефрустрованість», а в нашому випадку в дослідженні психологічних особливостей дівчаток яскраво виражений показник «нефрустрованості», то можна стверджувати про той факт, що дівчатка в молодшому шкільному віці є розслабленими. А це означає, що в них відсутні сильні стимули та бажання. Такі люди спокійно ставляться до невдач і знаходять задоволення в різних станах справ. Вони не намагаються йти до змін;

– **найнижчі показники показали фактори D, I.**

Фактор D відповідає за показник «збудливість — врівноваженість», а так як у нашому випадку виражений показник «врівноваженості», але з графіка видно, що він виражений в меншій мірі, то ми можемо говорити про те, що дівчатка є не зовсім врівноважені, спокійні, а значить, є тенденція до збудження. А для збудливих дітей характерні імпульсивність, зверхактивність, відволікання та недостатня концентрація уваги. Також вони мають тенденцію до бурхливих емоційних реакцій.

Фактор І, що вказує на показники «премсія (ніжність) — харрія (жорсткість)», а в нашому випадку показник «харрія», що відповідає за жорсткість та суворість особистості молодшого школяра. Але так як цей показник мало виражений, то можна говорити про тенденцію до цих психологічних аспектів особистості молодшого школяра. Тобто такі люди в меншій мірі спираються на здоровий глузд та логіку. А це значить, що більшість дівчаток цього віку орієнтуються на свою інтуїцію, для них характерні тривожність, залежність і потреба в любові.

Поділивши всі показники за блоками, ми отримали такі данні:

– В учнів молодших класів слабо виражені інтелектуальні вміння та навички. Тобто наші досліджувані учні початкових класів мають низькі інтелектуальні здібності, які слабо сформовані в навчальній діяльності, яка є провідною діяльністю в молодшому шкільному віці.

– Низький рівень регуляторного блоку говорить нам про розслабленість та недобросовісність наших досліджуваних. Слабкість «зверх-Я» говорить нам про їх слабкий інтерес до соціальних норм. Саме з цього ми можемо зробити узагальнення про виникнення явища «соціопатії».

– Високий рівень емоційно-вольового блоку говорить нам про високий рівень емоційної нестійкості, а саме про слабкість «Я». Вони не здатні контролювати свої емоційні імпульси і виражати їх в соціально допустимій формі. Всі ці психологічні особливості молодшого школяра проявляються в поведінці тим, що вони є недобросовісними та капризними.

Отже, з вище сказаного ми можемо зробити висновок про низький рівень розвитку інтелектуальної сфери та про високий рівень емоційної нестійкості в учнів молодшого шкільного віку. І таким чином говорити про їх неуспішність в навчальній діяльності та про соціопатію. Саме показники неуспішності та соціопатії говорять нам про явище педагогічної занедбаності.

За методикою кінетичного малюнка сім'ї Р. Бернса і С. Коуфмана:

– найбільший відсотковий показник має середній рівень, що вказує нам на те, що більшість наших опонентів мають негативні дитячо-батьківські міжособистісні стосунки. Саме такі стосунки провокують негативні психічні стани — агресію, наявність занепокоєння, тривогу, наявність емоційної напруги, дискомфорт та ворожість стосовно дорослого. Вони призводять до дисгармоній в особистісному розвитку, до помітних негативних зрушень у поведінці, в діяльності, у міжособистісних взаєминах.

– Учні початкових класів мають дуже яскраво виражені показники конфліктних міжособистісних відносин з батьками та тривожність в середині сім'ї.

– Занепокоєння дитини по відношенню до дорослого, дискомфорт в сім'ї (тобто як дитина себе відчуває: потрібною чи покинутою) та рівень емоційної напруги, дистанції.

– Прояв ворожості дитини до батьків, який з кожним роком зростає. І хоча цей показник зайняв малий відсоток, але все одно можна говорити про наявність внутрішнього агресивного настрою дитини до батьків або одного з батьків.

На наступному етапі роботи з цією методикою ми розділили відсоткове співвідношення наших досліджуваних за гендерними особливостями і з'ясували:

– відсоткові показники занепокоєння, емоційної напруги, дискомфорту є вищими у дівчаток, а показник ворожості яскравіше проявився у хлопчиків.

Цей факт дає нам можливість говорити про те, що негативні психічні стани проявляються у випадку наявності низького рівня особистісної саморегуляції. Саме це, на наш погляд, враховуючи вікові особливості молодших школярів, може стати однією з причин розвитку в них негативних психічних станів.

– Хлопчики молодшого шкільного віку мають більш конфліктні міжособистісні стосунки у сім'ї, ніж дівчата. На цей факт вказують такі деталі малюнків, як: використання в малюнку темних фарб, штрихування деталей (прояв емоційної напруги, страх, тривога); як розведені руки, розведені пальці, вискалений рот або відсутність деяких частин тіла (рук, рота) (наявність ворожості стосовно батьків, агресія); зображення великої кількості предметів (меблі, стіни кімнати, дерева, якщо родина зображена в лісі) звичайно зустрічається в тих випадках, коли в родині ослаблені і формалізовані контакти, недостатній рівень емоційного спілкування. У цьому відношенні особливо показові малюнки, що починаються не з зображення людей, а з зображення різних предметів.

Отже, ми можемо зробити висновок, що наші досліджувані мають конфліктні міжособистісні стосунки з батьками, що призводить до виникнення різних психічних станів, таких як тривога, агресія, страх тощо. Саме такі психічні стани можуть трансформуватись у стійкі властивості особистості та деформувати її подальший розвиток. Що й призводить до неуспішності та до виникнення явища педагогічної занедбаності.

За методикою «Незакінчені речення» варіант В. Міхала (дитячий варіант):

– прослідкували неприємну тенденцію негативного ставлення дітей до вчителів, до уроків та до школи вцілому. Ця негативна тенденція прослідковувалася в їх відповідях, що несли в своєму змісті тривогу, хвилювання, напругу, страх і навіть в деяких випадках агресію. Наявність значної кількості негативних психічних станів у молодших школярів є першопричиною появи та розвитку дезадаптації особистості. Проявами та наслідками якої є такі найбільш типові зміни:

а) поява неадекватного поведінкового реагування на ті чи інші впливи, власне порушення норм та принципів поведінки тощо;

б) порушення процесу спілкування, деструктивні зміни у взаємовідносинах з іншими (опозиційність, негативізм, нонконформізм або абсолютний конформізм), зниження статусного становища в межах дитячого колективу, ізолюваність;

в) деструктивні зміни щодо показника успішності, а також результативності діяльності (зокрема, зниження продуктивності та ефективності провідної діяльності молодшого школяра (учіння), відставання у показниках розвитку когнітивної сфери і т.п.) тощо.

Також хочеться зазначити, що принцип емоційності навчання, який читко продемонстрували наші досліджувані (учні молодших класів), впливає з природи розвитку й діяльності особистості. Як відомо, емоції — особливий вид психічних процесів і стану, пов'язаний з інстинктами, потребами й мотивами, які проявляються у формі безпосередніх переживань (задоволення, радості, страху та ін.) і впливають на життєдіяльність людини.

Таким чином впливає, що успішність навчання більшою мірою зумовлюється почуттям упевненості учнів у своїх силах, прагнення подолати труднощі, задоволенням від досягнення поставленої мети. Вчителям потрібно пам'ятати про те, що в умовах сьогодення учень та вчитель є «партнерами», а не виступають в ролі «керівника» (вчитель) та «підлеглого» (учень).

У системі колективної раціональної діяльності важливо підтримувати позитивні емоції. Це знімає м'язове напруження, психологічні гальмування, «розкріпає» особистість тощо. Саме всі перераховані вище принципи та тенденції дають нам шанс та можливість перемогти явище педагогічної занедбаності.

За методикою «Драбинка» («Сходи») ми з'ясували:

– навчання дітей в умовах загальноосвітньої початкової школи важко позначається на психічному розвитку дитини. Діти важко переживають свої неуспіхи в навчальній діяльності. Самооцінка таких дітей пов'язана з порушенням як сімейних взаємин, так і зі зниженням соціального статусу, бо, як відомо, в початковій школі він залежить саме від успіхів дитини;

– невпевненість дітей призводить до різкого зниження емоційного фону, до тенденції уникнення спілкування. Вона сприяє появі відчуття беззахисності і невпевненості в собі. У зв'язку з переважанням напруги і тривожної обстановки порушується нормальний розвиток відчуттів дітей. Вони не переживають почуття любові до себе і у них не формується відчуття власної значущості, необхідності бути потрібним;

– за відсутності нормальних взаємин у сім'ї порушується практика спілкування дітей з дорослими та однолітками. Спілкування таких дітей носить поверхневий, формальний характер і відрізняється емоційною бідністю. Діти зазнають труднощів в розкритті себе перед іншими. Втрата емоційності у відношенні з дорослими і однолітками, нереалізована потреба в любові і визнанні — такі головні причини порушення психічного розвитку дітей, позбавлених батьківського піклування. Спостережувана втрата з віком авторитету дорослого і впливаюча з цього несприйнятливості традиційних методів педагогічної дії з особливою гостротою ставлять перед нами питання про перегляд методичного підходу педагогів до обирання форм роботи з цією категорією дітей;

– показники високого рівня говорять нам про те, що більшість дітей початкових класів мають завищену самооцінку. Саме завищена самооцінка говорить про те, що діти цієї вікової категорії перевищують свої індивідуальні та професійні можливості в навчанні і мають завищені позиції соціального статусу, що й призводить до конфліктності в колективі.

За результатами дослідження ми виявили найбільш типові труднощі, які впливають на успішність молодших школярів:

1. Труднощі дитини у стосунках з вчителем: не відчуває емоційну близькість з вчителем; боїться вчителя; важко вступити в контакт з вчителем.

2. Труднощі дитини у стосунках з батьками: прояв агресії; емоційна напруга; дискомфорт; страх.

3. Низька самооцінка: недооцінювання себе; недовіра до себе; недовіра до людей; недовіра до світу; відчуття неповноцінності.

4. Висока самооцінка: переоцінювання себе та своїх можливостей.

5. Труднощі у спілкуванні: малий словниковий запас слів; неправильна вимова; низький рівень розвитку здібностей у розумінні іншого; апатія; нерішучість; замкненість; невиразність; чутливість до думки іншого.

6. Неуміння розв'язувати суперечності між сімейними і шкільними «ми».

З усього вище сказаного ми зробили висновок, що одним з факторів, які впливають на розростання явища педагогічної занедбаності, є особливості батьківського ставлення до дитини: суворого, жорстокого ставлення, стилю виховання, позиції батьків стосовно дитини, відсутність емоційного контакту з дитиною, обмеженість у спілкуванні з ним, незнання вікових і індивідуальних особливостей дитини. Діти, обтяжені неблагополучною обстановкою в сім'ї, помічають ворожість оточуючих дорослих, зростають в страху і відрізняються від інших дітей такого ж віку підвищеним рівнем агресивності, що тривожна дитина має неадекватну самооцінку: занижену, завищену, часто суперечливу, конфліктну. Вона випробує утруднення в спілкуванні, рідко виявляє ініціативу, її поведінка — невротичного характеру, з явними ознаками дезадаптації, інтерес до навчання знижений. Їй властива невпевненість, боязкість, наявність псевдокомпенсуючих механізмів, мінімальна самореалізація. Саме ці фактори можуть призводити до явища педагогічної занедбаності дитини.

Отже, виникнення специфічних труднощів у навчальному процесі молодших школярів, насамперед, пов'язані з діяльністю педагога, з шкільним оточенням, неправильним вихованням в сім'ї. Можна передбачити, що категорії дітей з низьким рівнем шкільної успішності в майбутньому будуть відчувати значні труднощі в шкільному і в повсякденному житті, якщо завчасно не вжити відповідних корекційних і виховних заходів. Таким чином, проведене нами дослідження показало, наскільки важливою є проблема педагогічної занедбаності і як тісно вона пов'язана з психологічними особливостями навчання молодшого школяра.

Література

1. Ілляшенко Т. Чому їм важко вчитися? Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів. — К.: Початкова школа, 2003. — С. 61–63.
2. Костромина С. М. Как преодолеть трудности в обучении детей. — М.: Осъ-89, 1998. — 224 с.
3. Кравець Н. Засвоєння знань дітьми, які мають труднощі у навчанні // Психолого-педагогічний практикум. — 2003. — № 12. — С. 7–10.

4. Кузьма М. І., Талапканін М. І. Основи психодіагностики розвитку молодшого школяра // Психолого-педагогічний практикум. — 2003. — № 110. — С. 8–12.
5. Локалова Н. П. Как помочь слабоуспевавому ребёнку. — М.: Ось-89, 2005. — 96 с.
6. Основы психологии: Практикум / Ред. Л. Д. Столяренко. — Ростов н/Д: Феникс, 2004. — 704 с.

Н. В. Ткаченко

Классический частный университет, г. Запорожье

ДИАГНОСТИКА СИСТЕМНОГО ПОДХОДА ПРЕОДОЛЕНИЯ ЯВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЗАПУЩЕННОСТИ У УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Резюме

В статье проанализированы методы, приёмы психодиагностического этапа работы и структура системного подхода к преодолению проблемы педагогической запущенности; рассмотрены психологические факторы, что влияют на возникновение явления педагогической запущенности как результат неуспеваемости в учебном процессе.

Ключевые слова: педагогическая запущенность, неуспеваемость, социопатия, факторы, агрессия, беспокойство, тревога, эмоциональное напряжение, дискомфорт, враждебность по отношению к взрослому, саморегуляция, оппозиционность, негативизм, нонконформизм, абсолютный конформизм, дезадаптация, самооценка, псевдокомпенсирующие механизмы.

N. V. Tkachenko

Classic private university, Zaporozhie

DIAGNOSTICS OF APPROACH OF SYSTEMS OF OVERCOMING OF THE PHENOMENON PEDAGOGICAL NEGLECT FOR STUDENTS OF INITIAL CLASSES

Summary

In the article the analysed methods and receptions of the psikhodiagnostichnogo stage of work and structure of approach of the systems in relation to overcoming of problem of pedagogical neglect; psychological factors which are instrumental in the origin of the phenomenon of pedagogical neglect as result of unprogress in an educational process are considered.

Key words: pedagogical neglect, unprogress, sociopathy, factors, aggression, disturbance, alarm, emotional tension, discomfort and hostility, in relation to the grown man, self-regulation, oppositionness, negativism, nonkonformizm, absolute conformism, dezadaptaciya, self-appraisal, psevdokompensuyuchi mechanisms.